

AGROØKOLOGI: et nyt fødevarer-system for Europa

Indholdsfortegnelse

- 3** Introduktion
- 3** Hvad er agroøkologi?
- 4** Agroøkologisk landbrug
- 5** Tilbageerobring af det fælles
- 6** Genforening af landmænd og forbrugere
- 8** Bevaring af lokal viden og støtte til agroøkologisk innovation
- 8** Forandring af forbrugsmønstre
- 9** Betydning af politik og lovgivning
- 9** Konklusion

Faktabokse

- 4** Definition af agroøkologi
- 8** Fra teori til praksis: Nekasarea, Spanien

April 2014

Denne udgivelse er produceret med finansiel hjælp fra Europa-Kommissionens projekt Development Fields. Indholdet er udelukkende Friends of the Earth Europe og NOAH – Friends of the Earth Denmark's ansvar og kan under ingen omstændigheder betragtes som reflekterende Europa-Kommissionens holdning.

Introduktion

I løbet af de seneste 50 år er vores fødevarer blevet globaliserede og mere afhængige af billige råmaterialer, kemiske påvirkninger og mekanisering. Store virksomheder har gjort deres indtog, og kontrollen med vores mad er koncentreret hos en håndfuld multinationale virksomheder, der opererer hele vejen gennem forsyningskæden. De sociale og miljømæssige konsekvenser er ødelæggende; små landbrug og fødevarerproducenter over hele verden bliver tvunget i knæ; overvægt og fødevarerfattigdom er udbredt; skatteydere og borgere betaler regningen for den ene fødevarerkrise efter den anden. Samtidig finder vi som forbrugere det sværere og sværere at vide, hvad vi køber, hvem der har produceret det og hvor.

Men der findes alternativer. Nyskabende projekter, der søger at genskabe forbindelsen mellem producenter og forbrugere ved hjælp af korte forsyningsruter og bæredygtig produktion, findes i de fleste europæiske lande. Disse projekter involverer korte forsyningsruter, alternative fødevarer-netværk, lokale landbrugsplaner og landbrug i byen.

NOAH og andre bevægelser og organisationer mener, at kontrollen over fødevarer og landbrug skal lægges i hænderne på lokale borgere og landmænd. Produktionen skal omstilles til agroøkologiske systemer, der inden for bæredygtige og rimelige grænser kan skabe fødevarer-suverænitæt i Europa og resten af verden.

Hvad er agroøkologi?

Det bliver stadig tydeligere, at *business as usual* ikke længere er gangbart, når det kommer til fødevarerproduktion. Agroteknologi såsom afgrøder med højt udbytte, kemiske påvirkninger og mekanisering har hovedsagligt været til gavn for stordriftsbøder og transnationale virksomheder på bekostning af de små handelsdrivende, de svage stillede og miljøet. Hvis ikke der gøres noget, vil det industrialiserede landbrugs allerede betydelige miljømæssige fodaftryk sandsynligvis blot øges som et resultat af fremtidige klimaforandringer.ⁱ

Der er tydeligvis brug for en fundamental forandring. I stedet for den konventionelle industrielle tilgang baseret på monokulturer, der kun kan opretholdes gennem konstante eksterne inputs, må vi for det første skabe en mosaik af bæredygtige, selvopholdende landbrugssystemer, der fremmer levevilkårene for små landbrug. For det andet må vi skabe mangfoldighed, der gør fødevarerproduktion modstandsdygtig overfor et foranderligt og uforudsigeligt klima og producerer tilstrækkelig mad, imens biodiversiteten øges.ⁱⁱ I stedet for at marginalisere lokale bæredygtige fødevarerproducenter bør vi placere deres produkter i hjertet af vores fødevarerforsyning. Således at små landbrug leverer maden til deres lokalområde frem for at blive presset ud af globale og industrielle fødevarer-netværk.ⁱⁱⁱ

At lade produktion, forarbejdning og distribution ske gennem lokale aktører kan give vores økonomi et skub i en retning, hvor den kan håndtere de problemer der følger med klimaforandringer og kollaps i økosystemerne, samt den øgede sociale og økonomiske

ulighed. Dette indebærer en omfordeling af magten fra selskaber og finansielle institutioner til demokratiske forsamlinger der lader den lokale befolkning komme til orde.^{iv}

NOAH tror på at, ved at omstille til agroøkologi, ved at genopdage og implementere lokal viden og ved igen at fokusere på lokale behov, kan vores fødevarer systemer støtte lokale økonomier og de folk, der lever i dem, til at skabe en grønnere og mere rimelig økonomi.

Agroøkologi støttes af en bred vifte af forskere, landmænd og organisationer. For NOAH indebærer agroøkologi hele fødevarer systemet, det være sig produktion og distribution såvel som forbrug. For landmænd indebærer dette en anerkendelse af værdien i lokal viden og brugen af landbrugs metoder, der forsøger at imitere naturlige processer og dermed minimerer behovet for unødigt indblanding. Agroøkologi fokuserer på at støtte lokale fødevarer økonomier, opbygge og opretholde lokale forretningsdrivende og skabe højt kvalificerede arbejdspladser og dygtige håndværkere. Ikke mindst involverer agroøkologi aktive borgere og fælleskaber. Borgere tager del i beslutningsprocesserne om hvilke fødevarer, der produceres og forbruges, og hvordan naturressourcerne forvaltes i deres lokalområde.

Definition af agroøkologi

Agroøkologi er blevet defineret som en videnskab, et kodeks, og som en social og politisk bevægelse.^{v vi}

Agroøkologi som videnskab er i sin simpleste form er "brugen af økologisk videnskab til studie, udformning og forvaltning af bæredygtige agro-økosystemer".^{vii} Videnskaben kan anvendes, ikke blot på landbrugsniveau men i et globalt netværk af produktion, distribution og forbrug,^{viii} herunder fødevarer produktionssystemer, forarbejdning og markedsføring, forbrugers rolle og politiske tiltag.

Således implementeres viden fra en række videnskabelige grene, deriblandt landbrugs- og økologiske videnskaber og traditionelle videnskaber. Agroøkologi sætter spørgsmålstegn ved konventionelle tilgange der er centreret omkring brugen af videnskab til at fremme økonomisk vækst.

Agroøkologi som et kodeks forsøger at forbedre landbrug ved at efterligne naturens egne processer ved hjælp af biologisk samhørighed og synergi.^{ix}

Agroøkologi som social og politisk bevægelse handler om, at individer, fælleskaber og samfund bidrager til at opbygge bæredygtige og retfærdige fødevarer systemer i kraft af, hvad de køber, men også i måden de gør indkøb på, og hvordan de organiserer fordelingen af fødevarer. Agroøkologiske bevægelser søger indflydelse på national og international politik gennem græsrodssamarbejde, medindflydelse og aktivisme for at skabe mere bæredygtig forvaltning af fødevarer og frø.^x

Agroøkologisk landbrug

Kerneprincipperne i agroøkologisk landbrug består i genanvendelse af næringsstoffer og energi i landbruget, frem for at tilførsel udefra, integrering af afgrøder og dyrehold, en øget diversitet af arter (og dermed genetiske ressourcer), og et fokus på hvordan afgrøder og dyrehold kan være til gavn for hinanden frem for at fokusere på monokulturer. Ved at bruge organisk materiale og forbedre jorden kan landmændene øge plantevæksten. Det er et agroøkologisk vidensintensivt system, men det er landmanden selv, der udvikler sin viden ved at eksperimentere og opnå forståelse for de lokale forhold.^{xi}

Et af omdrejningspunkterne inden for agroøkologi er den løbende forbedring af produktiviteten på hele landbruget og henover hele fødekæden, frem for blot at fremdrive et øget udbytte i en monokultur. Som regel er det en fordel, at landmanden har flere forskellige indkomstgrundlag, risikoen for fejlslagen høst sænkes, og der er en større mangfoldighed af mad tilgængelig. Dermed opnås også en sund og varieret kost. Udbyttet af risproduktionen, en af de vigtigste basisfødevarer på globalt plan, er blevet transformeret efter implementeringen af System of Rice Intensification (SRI). En dyrkningsmetode, der bruger agroøkologiske principper til at øge produktionen.^{xii} Siden metoden blev udtænkt i 1980'erne, er SRI blevet anvendt i over 50 lande. Resultaterne har været en stigning på 20-100 % i udbytte, 90 % fald i behovet for at købe ny såsæd^{xiii} og et nedsat vandforbrug.^{xiv}

Selvom økologisk landbrug, ofte ved brug af agroøkologiske fremgangsmåder, i nogle tilfælde har vist sig at have et 10-30 % lavere udbytte end konventionelt landbrug (afhængig af afgrøden og lokale forhold), kan økologisk produktion tangere eller endda overstige konventionel produktion på den lange bane.^{xv} Ydermere bruger økologisk landbrug 45 % mindre energi og reducerer udledningen af drivhusgasser med op til 40 %.^{xvi} Agroøkologiske metoder, der implementerer lokalt tilpassede teknologier, har vist sig at skabe en klar forøgelse af landbrugsproduktivitet og indkomst i udviklingslande.^{xvii xviii}

Over hele Europa er der et voksende antal initiativer rettet mod at skabe lokale fødevarer-systemer ved hjælp af fx frøbytte, jordforbedringsprojekter og fødevarer-netværk. Disse initiativer skaber mere modstandsdygtige systemer, der kan tilpasse sig og imødegå klimaforandringer. Modstandsdygtige landbrugssystemer, der bygger på mangfoldighed og bevarelsen af et sundt økosystem frem for monokultur, er et afgørende træk i vores kamp mod klimaforandringer.^{xix}

Det er på den anden side ikke NOAH's holdning at produktivitet og øget udbytte er den bedste indikator for fødevarer-systemets effektivitet og dets evne til at sørge for mad til befolkningen via økologi.

Tilbageerobring af det fælles

Agroøkologi som social bevægelse er mere end blot økologi og er baseret på et fælles ejerskab og en fælles ansvarlighed for naturens ressourcer. Det være sig jord, frø, dyr, vand og viden (de ting der udgør det globale fælles). NOAH mener, at disse livsvigtige

ressourcer bør forvaltes gennem kollektiv demokratisk kontrol indenfor en offentlig politisk ramme.

Mange af Europas ressourcer er allerede under en form for kommunal forvaltning i kraft af foreninger eller kommunale institutioner. Nogle eksempler er græsgange, skove, dræn og kunstvanding og andre naturligt forekomne eller menneskeskabte ressourcer. Hvor det ikke er tilfældet bør lokale fælleskaber have mulighed for at få adgang til de fælles ressourcer og også deltage i forvaltningen gennem en demokratisk proces. Forvaltningen af det fællesejede kræver en overdragelse af brugsretten fra privateje til et lokalt fællesskab, som en anerkendelse af fælleskabets og fremtidige generationers langsigtede behov.^{xx xx}

Dette medfører et behov for en fornyet forståelse af ejerskab over **jorden**. En model der anerkender jord som et fælles gode, ikke en handelsvare. Forskellige løsninger såsom jorddeling, kollektivt ejerskab og andre modeller bliver afprøvet rundt omkring i Europa^{xxii} i et forsøg på at sikre, at jorden primært anvendes til at imødekomme lokale og regionale behov for mad og foder, imens økosystemer og biodiversitet beskyttes og forbedres. Biomasse kan måske være en begrænset kilde til lokal energi, såfremt den bruges så effektivt som muligt og ikke er til skade for skove, karbonlagre, fødevarerforsyningen eller biodiversiteten. NOAH støtter ejerskabsmodeller for jord, der gør fællesskaber over hele jorden i stand til at brødføde sig selv.

Total kontrol over **såsæd** er også en essentiel del af agroøkologi. Vi har behov for variation i såsæden, afgrøderne og landskabet for at gøre landbruget modstandsdygtigt. Frø der udvælges og fremavles lokalt er bedre egnet til at tilpasse sig de lokale forhold og klima. Suverænitet over såsæd beskytter bønderne mod afhængighed af multinationale selskaber.^{xxiii} Kontrol med såsæd beskytter afgrøderne og den genetiske mangfoldighed og er vigtig for næring og biodiversitet. Det kan spille en rolle i at forbedre fødevarer kvaliteten og bæredygtigheden, såvel som sikre levevilkårene for små lokale landbrug.^{xxiv xxv} Adgangen til disse fælles goder bør støttes af offentlige tiltag.^{xxvi} Genmodificerede afgrøder (GMO) har ikke nogen plads i agroøkologi.^{xxvii}

Vand bør også forvaltes som et fællesejet gode. Adgang til vand er en menneskeret. Vand er ikke et gode, der kan privatiseres eller gøres til genstand for spekulation, og det skal forvaltes gennem offentlige tiltag, der styres kollektivt. Disse systemer bør være under lokal kontrol og fungere uafhængigt og selvstændigt i den lokale befolknings interesse. De skal respektere alles universelle ret til vand og bevare og lokale økosystemer.^{xxviii}

Mådeholdent og effektivt vandforbrug er et basalt princip inden for agroøkologi. Landbrug har en betydelig indvirkning på vandets cyklus, og vandet bør anderkendes som mere end blot et middel til at fremme afgrøders vækst. Udvaskning og erosion kan forhindres ved at bevare et permanent jorddække, såsom bark, strå el.lign., og grøntgødning. Dette tillader vand at trænge ind i jorden og giver jorden en struktur, der forhindrer næring i at sive bort til grundvandet eller vandløb. Økologiske dyrkningstiltag kan også øge tørketolerancen.^{xxix}

Bevaring af **biodiversiteten** er også væsentligt for et velfungerende landbrug. Landbrug dækker omtrent halvdelen af den europæiske landmasse, og den europæiske biodiversitet hænger dermed uadskilleligt sammen med landbrugsmetoderne. Derfor kan agro-økologisk landbrug skabe værdifulde agro-økosystemer over hele Europa.^{xxx} Agro-

skovbrugsteknikker udviklet i fællesskaber kan også spille en afgørende rolle ved at skabe mulighed for øget udbytte gennem systemer med varierende afgrøder.^{xxx}

Genforening af landmænd og forbrugere

Agroøkologi indebærer opbygningen af levende lokale fødevareøkonomier ved at yde støtte til lokale producenter, forarbejdere og forhandlere og ved at skabe samarbejder mellem forbrugere, lokale producenter og lokale fødevareforhandlere. Dette indebærer etableringen af decentraliserede korte forsyningskæder, mangfoldige markeder baseret på solidaritet og rimelige priser og kortere afstand mellem producenter og forbrugere på et lokalt plan. Der er et behov for at sikre adgang til sund mad for alle, også de dårligst stillede. Forbrugere bør være i stand til at købe økologisk produceret mad fra små-skala producenter. Distribution over korte afstande er også nødvendigt for skabe en lukket næringsstofcyklus der er en nødvendighed inden for agroøkologi. At bringe næringsstoffer tilbage i cyklussen, tilbage til jorden, på det rigtige sted, på den rigtige måde og i den rigtige mængde er en kompleks problematik. Komplexiteten bliver kun øget i takt med at afstandene øges. Hvis man ønsker at holde disse cyklusser lukkede, er det ønskværdigt at holde afstandene på et minimum. Således er lokalt drevne fødevareøkonomier løsningen for bevaring af næring i agroøkologisk landbrug.

Der er en myriade af forskellige systemer, der skaber lokale fødevarer og korte forsyningskæder i Europa. Nogle eksempler er markeder, gårdbutikker, kasser leveret til døren, mobile butikker, landbrug i lokalsamfundet, forbruger-producent kooperativer og folkekøkkener. Korte forsyningskæder handler ikke kun om at mindske antallet af mellemlid.^{xxxii} Agroøkologi sigter efter at have højst et led mellem producenten og forbrugeren og derved give mest mulig medbestemmelse over hvad, der produceres, hvordan der produceres, og hvordan værdien defineres.^{xxxiii}

Distribution af fødevarer gennem korte forsyningskæder til lokale markeder har vist sig at øge indtægten for producenter, tilføre værdi, skabe større autonomi for landmænd og styrke de lokale økonomier ved at støtte flere små virksomheder. Dette kan forbedre levedygtigheden hos små landbrug og reducere CO₂ fodaftrykket fra distribution af fødevarer. Det kan også øge husholdningernes fødevarer sikkerhed og give folk med lav indkomst adgang til god mad og sunde kostvaner. Der viser sig også som en øget kundeloyalitet.^{xxxiv}

Lokale forsyningskæder skaber også beskæftigelse i landdistrikterne og bringer landmændene i direkte kontakt med forbrugerne, styrker den sociale samhørighed og gør det mere sandsynligt at landmændene vil blive i landbruget.^{xxxv xxxvi} Dette fremmer en følelse af fællesskab i landdistrikterne, der forbedrer livskvaliteten. Det kan også give et grundlag for undervisning om bæredygtighed og etiske spørgsmål i byerne.^{xxxvii}

Denne model for agroøkologisk distribution er allerede en realitet i Europa. I 2010 solgte omkring 21 % af franske landbrug deres varer via korte forsyningskæder, og flere end 50.000 familier skaffede sig økologiske produkter gennem landbrugsforeninger støttet gennem lokalt fællesskab. I Italien bliver der serveret lokal, økologisk dyrket mad i omkring 1.400.000 skoler og offentlige bygninger.^{xxxviii} Omkring en tredjedel af alle østrigske

landbrug sælger direkte til forbrugeren, og 5 % af, hvad der bliver brugt på mad i Spanien, bruges på produkter, der distribueres via korte forsyningskæder.^{xxxix} Denne form for planlægning, især i bynære områder, er et nøgleelement i den agroøkologiske bevægelse.^{xi}

Eksempelvis har Queens Market i London været i stand til at generere over 15 mio. euro til den lokale økonomi, inklusiv 11 mio. brugt på mad i hovedstadens mest hensygnende bydele. Markedet skaber også dobbelt så mange jobs per kvadratmeter i forhold til supermarkeder og på grund af kombinationen af lave ekstraudgifter og fleksible rammer, fungerer markedet som en rugemaskine hvor en mangfoldighed af forskellige virksomheder kan skabes, udvikles og vokse.^{xii}

I de områder hvor lokale myndigheder støtter sæsonafhængig, lokale og bæredygtigt producerede fødevarer, viser der sig nogle tydelige fordele. I Nottinghamshire og Plymouth i Storbritannien har de lokale myndigheder inkluderet lokale fødevarer i madordningerne for områdets skoler. Dette har genereret over 6 mio. euro hvert år. Andelen af budgettet afsat til lokale afgrøder er steget med 2 mio. euro om året og for hver 1,2 euro, der bruges, får man 3,7 euro i form af social, økonomisk og miljømæssig værdi tilbage.^{xiii}

Bevaring af lokal viden og støtte til agroøkologisk innovation

Agroøkologi har brug for, at frø og husdyr er tilpasset lokale forhold gennem lokal udvælgelse og fremavl, viden og samarbejde. Lokale landmænd, gartnere og husdyravlere bør støttes i og opfordres til at dele viden. På den måde kan der skabes en fællesskabsbaseret research målrettet mod udviklingen af en mangfoldig frøbestand, og økologiske produktionsmetoder, der sammen kan bidrage til øget fødevarerensuverenitet.

Internationale institutioner og forskere har anerkendt, at øget forståelse for og udvikling af agroøkologisk viden, forskning og teknologi kan afhjælpe miljøproblemer samtidig med, at produktiviteten bevares og øges. Offentlig støtte bør være tilgængelig til dette formål.^{xliii}

Vi har behov at gentænke vores viden om landbrug ved at udvikle meningsfulde tværfaglige netværk med deltagelse af en bred vifte af interessenter, der kan integrere lokal og traditionel viden med formel videnskabelig viden. Forskning og udvikling inden for landbruget skal eksplicit adressere landbrugets mange facetter.^{xliiv} Interessekonflikter skal anerkendes og lovgives om i overensstemmelse med internationale standarder og anbefalinger.^{xliv} Universiteter og forskere, der modtager betydelig privat støtte, kan være nødsaget til at introducere retningslinjer og procedurer for at bevare deres uafhængighed.

Særlig vægt bør lægges på kvindernes rolle og på brugen af deres viden, egenskaber og erfaring, da dette vil bidrage til at skabe en mere bæredygtig tilgang. Der er også behov for ændringer i uddannelsessystemet med henblik på at anerkende landbrugsfagernes vigtighed og relevans.^{xlvi}

Forandring af forbrugermønstre

Det nuværende forbrug af fødevarer i Vesten er ikke bæredygtigt. Øgede mængder af animalsk protein i vores kost, stærkt forarbejdede fødevarer og madspild, har øget vores udnyttelse og forurening af de naturlige ressourcer. Den voksende middelklasse i de fremadstormende økonomier, såsom Kina og Brasilien, efterspørger i stigende grad disse samme kostvaner med dertil negative konsekvenser til følge. Overforbrug skaber et pres for at udvide og intensivere vores landbrug ofte på bekostning af skove, enge, oprindelige samfund og livsvigtige økosystemer. EU's forbrug af mad overstiger den faktiske kapacitet med 45 %.^{xlvii}

Men der er land nok til at holde os forsynet med mad, foder, fibre, sunde økosystemer og endda noget energi, hvis vi ændrer vores forbrugsmønstre. Landbrug bruger også 70 % af verdens ferskvandsforsyning. Der er et behov for at forandre vores forbrugsmønstre og levevis og prioritere bæredygtig fødevarerproduktion. Vi bør skrotte industrielle energiafgrøder og reducere andelen af land brugt til dyrkning af dyrefoder.

Vi skal sænke vores forbrug af kød- og mejeriprodukter til et mere bæredygtigt og sundt niveau og reducere spild drastisk. Forbrug bør være drevet af regional produktion med vægten lagt på sæsonafhængig og lokal produceret mad.

Fra teori til praksis: Nekasarea, Spanien (Opbygning af fødevarerensuverænitet i Baskerlandet)

Nekasarea er et netværk af lokale fællesstøttede landbrugsgrupper lanceret af den baskiske landmandsforening EHNE Bizkaia i 2005 som en del af et skifte i retning af agro-økologiske dyrkningsmetoder. Landmændene har i samarbejde med civilsamfundet fastsat deres egne retningslinjer for produktion baseret på fødevarerensuverænitet, lokale og sæsonafhængige afgrøder, involvering af landmænd og forbrugere, agroøkologi og social retfærdighed. De første grupper startede i 2007, og der er nu 27 grupper omfattende mere end 700 familier og 80 landmænd. Nekasarea er en del af EHNE Bizkaias langsigtede mål om at revitalisere landbrug i området gennem agroøkologi og inddragelse af unge landmænd. Et trænings- og monitoreringsprogram hjælper nye landmænd til at komme i gang med en agroøkologisk produktion.

Kilde: <http://www.ehnebizkaia.org/index.php/es/nekasarea>

Betydning af politik og lovgivning

Et skifte til agroøkologisk fødevarerproduktion kræver en ændring i den førte politik på et europæisk, nationalt og lokalt plan. Ændringer er nødvendige for at støtte forbedringer for udbud og efterspørgsel af lokale bæredygtige fødevarer, heriblandt produktionen af passende fødevarer til lokale markeder, forbedret infrastruktur såsom små-skala forarbejdning, landbrugskooperativer og fælleskoordinerede markedsinitiativer. Der er også brug for støtte til forskning i og udvikling af lokal agroøkologisk produktion og lokale

fødevarerøkonomier.

På det lokale plan kan myndighederne hjælpe til gennem deres indkøbspolitik. Planlægning på lokal skala kan støtte og genoplive lokale forretninger, økonomiske initiativer kan støtte lokal handel, og der kan afsættes øremærkede ressourcer til at udvikle markeder, fællesejede landbrug, fair trade løsninger og lignende initiativer.

Handel- og udviklingspolitik skal fokuseres mere på at tilgodese lokale samfund. Der bør foretages ændringer i reglerne for sundhed, hygiejne, miljø og mærkningsordninger, så de ikke er en uforholdsmæssig stor byrde for små virksomheder. Det bør også være muligt, at spore varens ingredienser og finde information om hvor lang afstand en vare har tilbagelagt.

Der skal skabes tilpassede nationale, regionale, og lokale strategier for at støtte udviklingen af bæredygtige fødevarerøkonomier der dækker hele forsyningskæden.

Konklusion

Der er en stigende international anerkendelse af, at det nuværende industrialiserede fødevarer- og landbrugssystem ikke er bæredygtigt. Vi har brug for en radikal ændring af, måden vi griber fødevarer og landbrug an på, hvis vi ønsker at kunne brødføde den stigende befolkning i verden. Ved at placere fødevarerøkonomier og agroøkologi i centrum for vores bestræbelser kan vi fokusere kræfterne på at genskabe lokal dyrkning. Der kræves handling på alle planer; lokalt, nationalt og internationalt. Forbrugere, samfund, NGO'er, embedsmænd og politikere skal alle medvirke til at skabe denne forandring.

NOAH mener, at en radikal forandring er nødvendig omgående, hvis der skal skabes reelle løsninger.

- ⁱInternational Assessment of Agricultural Knowledge, Science and Technology for Development (IAASTD), 2009. Summary for Decision Makers of the Global Report.
- ⁱⁱUNEP-UNCTAD, 2008. Organic Agriculture and Food Security in Africa. http://unctad.org/en/docs/ditcted200715_en.pdf
- ⁱⁱⁱDe Schutter, Olivier (2010). Report submitted by the Special Rapporteur on the right to food. Human Rights Council, Sixteenth session. United Nations General Assembly.
- ^{iv}The New Economics Foundation, 2010. The Great Transition. http://s.bsd.net/nefoundation/default/page/file/d28ebb6d4df943cdc9_oum6b1kwv.pdf
- ^vWezel et al., 2009. Agro-ecology as a science, a movement and a practise. A review. *Agron sustain. Dev.* 29 (2009) 503-515 <http://dx.doi.org/10.1051/agro/2009004>
- ^{vi}Toledo, V.M., 2012. La Agroecología en latinoamérica: Tres Revoluciones, una misma transformación. *Agroecología* 6: 37- 46, 2012. www.revistas.um.es/agroecologia/article/download/160651/140521
- ^{vii}Altieri, M.A. (1995). *Agroecology: The science of Sustainable Agriculture*, 2nd ed., Boulder, Colorado, Westview Press.
- ^{viii}Gliessman, 2007. *Agro-ecology: The Ecology of Sustainable Food Systems*. CRC Press
- ^{ix}Se slutnote iii
- ^xCalle Collado, A., Vara Sánchez, I. & Cuéllar, M. La Transición Social Agroecológica. In Fernández Duch, F. (2006). *Soberanía Alimentaria*. Antrazyt, 246. Ed. Icaria.
- ^{xi}Se slutnote i
- ^{xii}Cornell University, College of Agriculture and Life Sciences: <http://sri.ciifad.cornell.edu/aboutsri/methods/index.html>
- ^{xiii}ibid
- ^{xiv}OXFAM, 2010. *More Water for the Planet: System for Rice Intensification*
- ^{xv}De Ponti, T et al., 2012. The crop yield gap between organic and conventional agriculture. *Agricultural Systems* 108, 1-9, http://www.wageningenur.nl7upload_mm/9/a/9/4eff5e4c-0058-4fac-9441-288b83a105d4_The%20crop%20yield%20gap%20between%20organic%20and%20conventional%20agriculture%20De%20Ponti%20et%20al%20202012.pdf
- ^{xvi}Rodal Institute, 2011. *The Farmin Systems Trial. Celebrating 30 years*, <http://66.147.244.123/~rodalein/wp-content/uploads/2012/12/FSTbookletFINAL.pdf>
- ^{xvii}Se slutnote 2
- ^{xviii}J.Pretty, C. Toulmin and S. Williams, 2011. *Africa Sustainable Intensification: Increasing Productivity in African Food and Agricultural Systems*. Edited by, UK: Earthscan (2011)
- ^{xix}Altieri, M.A. Koothakan, P., 2013. Strengthening Resilience of Farming Systems: A Prerequisite for Sustainable Agricultural Production. Commentary X. In UNCTAD, 2013. *Trade and Environment Review 2013. Wake up before it is too late. Make Agriculture Truly Sustainable Now for Food Security in a Changing Climate*. http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ditcted2012d3_en.pdf
- ^{xx}Bravo, G., 2008. *The Commons in Europe: From Past to Future*. *International Journal of the Commons*. Vol. 2, no 2 <http://www.thecommonsjournal.org>
- ^{xxi}Berkes, F., 2008. *Commons in a Multi-level World*. *International Journal of the Commons*. Vol 2, no 1 pp 1-6 <http://www.thecommonsjournal.org>
- ^{xxii}Demeter, 2013. *Land Sharing vs. Land Grabbing. New ownership models for sustainable land use*. Conference organised by Demeter International, 16th October 2013, Brussels.
- ^{xxiii}La Vía Campesina, 2013. *From Maputo to Jakarta. Five Years of Agro-ecology*. http://viacampesina.org/downloads/pdf/en/De_Maputo-a-Yakarta-EN-web.pdf
- ^{xxiv}Institute for Agriculture and Trade Policy (IATP), 2013. *Scaling Up Agro-ecology. Toward the realization of the right to food*. http://www.iatp.org/files/2013_11_07_ScalingUpAgro-ecology_SV.pdf
- ^{xxv}Quist, A., Heinemann, J.A., Myhr, A., Aslaksen, I. & Funtowicz, S. (2013) *Hungry for Innovation: Pathways from GM crops to agro-ecology*. From European Environment Agency (EEA), *Late lessons from early warnings: science, precaution, innovation* <http://www.eea.europa.eu/publications/late-lessons-2>
- ^{xxvi}International Federation of Organic Agriculture Movements (IFOAM), Eu Regional Group, 2013. *Towards more crop diversity- adapting market rules for future food security, biodiversity and food culture*. Position paper. http://www.ifoam-eu.org/site/default/files/page/files/ifoameu_policy_seed_position20130530_0.pdf
- ^{xxvii}Se slutnote xxii
- ^{xxviii}European Coordination Via Campesina, 2012. *The Issue of Water is Inseparable from Food Sovereignty*. Position paper March 2012 <http://www.eurovia.org/spip.php?article586&lang=fr>
- ^{xxix}Wibbelmann, M., Schmutz, U., Wright, J., Udall, D., Rayns, F., Kneafsey, M., Trenchard, L., Bennet, J. and Lennartsson, M. (2013). *Mainstreaming Agro-ecology: Implications for global Food and Farming Systems*. Centre for Agro-ecology and Food Security Discussion Paper. Coventry: Centre for Agro-ecology and Food Security. ISBN:

978-1-84600-0454

- ^{xxx}European Environment Agency (EEA), 2010. Ten Messages for 2010 Agricultural Ecosystems. <http://www.eea.europa.eu/publications/10-messages-for-2010-agricultural-ecosystems>
- ^{xxxi}Se slutnote i
- ^{xxxii}European Network for Rural Development, 2012. Local food and Short Supply Chains. Eu Rural Review, No 12. Summer 2012.
- ^{xxxiii}López García, D., 2011. Canalle Cortos de Comercialización como elemento dinamizador de las agriculturas ecológicas urbana y periurbana. I Congreso Estatal de Agricultura Ecológica Urbana y Periurbana, Elx, May 2011.
- ^{xxxiv}European Network for Rural Development, 2011. The European Agricultural Fund for Rural Development. Examples of Food Projects. (se også slutnote xxx)
- ^{xxxv}Mauleón, José Ramon (2010). Mercados de Agricultores en España: Diagnóstico y Propuesta de Actuación. Documentos de trabajo del Centro de Estudios sobre la Despoblación y Desarrollo de Áreas Rurales (CEDDAR), no 23. Zaragoza http://www.ceddar.org/content/files/articulo_f_357_05_Ager-13,02-Mauleon.pdf
- ^{xxxvi}Commissariat général au Développement Durable, 2013. Consommer Local, les Avantages ne sont pas toujours ceux que l'on croit. Ministère de l'Ecologie, du Développement Durable et de l'Energie.
- ^{xxxvii}Joint Research Center (2013) Short Food Supply Chains and Local Food Systems in the EU. A State of Play of their Socio-Economic Characteristics;. JRC Report 25911., 6/2013 http://agrilife.jrc.ec.europa.eu/documents/SFSChainFinaleditedreport_001.pdf
- ^{xxxviii}Urgenci, 2013. European Handbook on Community Supported Agriculture. Sharing Experiences. Publishes as part of the Community Supported Agriculture for Europe Project. Available at http://www.urgenci.net/uploads/CSA4EUrope_Handbook.pdf
- ^{xxxix}European Network for Rural Development, 2012, [http://www.moa.gov.cy/moa/da/ead/ead.nsf/48A241AEE92E5701C2257B04003AF725/\\$file/eu%20rural%20review%202012.pdf](http://www.moa.gov.cy/moa/da/ead/ead.nsf/48A241AEE92E5701C2257B04003AF725/$file/eu%20rural%20review%202012.pdf)
- ^{xl}Se slutnote xxxi
- ^{xli}New Economics Foundation, 2006. The World on a Plate, (<http://www.neweconomics.org/publications/entry/the-world-on-a-plate>)
- ^{xlii}New Economics Foundation, 2011. The Benefits of Procuring School Meals through the Food for Life Partnership (<http://www.neweconomics.org/publications/entry/the-benefits-of-procuring-school-meals-through-the-food-for-life-partnership>).
- ^{xliiii}Se slutnote i
- ^{xliv}International Assessment of Agricultural Knowledge, Science and Technology for Development (IAASTD), 2009b. Summary for Decision Makers of the North America and Europe (NAE) Report.
- ^{xlv}Se slutnote i
- ^{xlvi}Ibid
- ^{xlvii}Friends of the Earth Europe, RedUse, Global 200, SERI & Friends of the Earth England, Wales and Northern Ireland, 2013. Hidden Impacts. How Europe's resource overconsumption promotes global land conflicts. http://foeeurope.org/sites/default/files/publications/foee_report_-_hidden_impacts_-_070313.pdf